

Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem
Doktori iskola (7.6 Zeneművészet)

KÖNCSE KRISZTA

KERSCH FERENC
(1853 – 1910)
EGYHÁZZENÉSZI TEVÉKENYSÉGE

című doktori értekezés tézisei

TÉMAVEZETŐ: BERLÁSZ MELINDA

2007

I. Kutatástörténeti előzmények

Kersch Ferenc (*Bácsalmás, 1853. – Esztergom, 1910.*) a magyarországi egyházzenei reformmozgalom (*Országos Magyar Cecília Egyesület*) alapító tagja.

Az egyesület 1897-ben alakult, mégis több mint 100 év elteltével sem található a mozgalomról illetve annak tagjairól szóló tudományos szakirodalom. Mivel az egyházzene kiemelkedően fontos területéről lévén szó, mindenképpen időszerű annak feldolgozása. Kersch és az OMCE tevékenysége olyan egyházzenei problémákkal összefüggésben jelent meg újra és újra a korabeli szaksajtóban, amelyek napjainkban is aktuálissá teszik e terület tanulmányozását. Kutatásainkban kezdetben lexikon szócikkek és visszaemlékezések álltak csak rendelkezésünkre, majd a korabeli sajtót megismerve további elsődleges forrásokból ismerhettük meg e reformmozgalom tagjait, elgondolásait. Közöttük Kersch Ferenc személye keltette fel leginkább érdeklődésünket, mivel számos szakterületen találkozhattunk nevével. Kirajzolódott egy rendkívül széles látókörű, gyakorlati és elméleti téren egyaránt felkészült egyházzenei pályaképe.

Ha a korábbi ismeretek és a disszertációban felkutatott életút, valamint kompozíciók arányait nézzük, hozzávetőlegesen megállapítható, hogy mintegy egytizednyinek becsülhető a korábbi forrásokból származó ismeretanyag, amelyhez mintegy 90 %-os gyarapodást eredményez a dolgozat keretében elvégzett kutatás. Hangsúlyozni kívánjuk, hogy se ennek az egyházzenei szempontból fontos időszaknak, se Kersch Ferenc munkásságának napjainkig nem volt szakirodalma.

II. A kutatás módszerei

Kutatásunk kezdetén a legkézenfekvőbbnek tűnő hagyatéki forrásokra nem támaszkodhattunk: a családnál egyáltalán nem maradtak fenn Kerschre vonatkozó dokumentumok, kották. A zeneszerző életútját és műveit csak Kersch munkásságát érintő, városi, helytörténeti forráskutatások segítségével lehetett megismerni. Munkám

kezdeti szakaszában elsőként az életpálya helyszíneit kerestem fel, ahol levéltárakban, könyvtárakban, templomi kottatárakban vizsgáltam Kerschre vonatkozó dokumentumokat, kottákat: Bácsalmás, Kalocsa, Pest, Nagybecskerek, Nagyvárad, Esztergom városok tekinthetők kutatómunkám helyi centrumainak. A tervszerű vizsgálat tette lehetővé, hogy végül műveinek többségét a Szent István Bazilika kottatárában felfedezhettem.

A kezdetben reménytelennek tűnő vállalkozás ezúton egyre szilárdabb alapra épült: Kersch életútjának nyomait a helyi lapokban fedeztem fel, míg egyházzenei működése elsődleges forrásainak a kor egyházzenei lapjai bizonyultak (pl. *Katholikus Egyházi Zeneközlöny*), melyekben ő maga is sokat publikált.

III. Kersch Ferenc életútja

Az életpálya főbb állomásainak részletesebb ismertetését életének és műveinek irodalmi feldolgozatlansága indokolja.

Kersch Ferenc (Bácsalmás, 1853. december 2. – Esztergom, 1910. október 6.) a magyarországi egyházzenei reformmozgalom (Országos Magyar Cecília Egyesület) egyik kiemelkedő alakja. Ceciliánusként elsősorban a németországi reformok (Allgemeiner Caecilienverein), személy szerint Karl Proske és Franz Xaver Witt és mindenek előtt Liszt Ferenc munkássága hatott rá.

A fenti értékelés megfogalmazásához természetesen szükséges volt a korabeli katolikus egyházzenei reformgondolatok időszerű értékelése. Elsősorban a magyar ceciliánus mozgalom szempontjából fontos regensburgi egyházzenei törekvésekről igyekeztem áttekintést adni, hivatkozással az egyes pápák idevágó állásfoglalásaira. Ezzel párhuzamosan törekedtem a másik meghatározó, a solesmes-i egyházzenei irányzat törekvéseinek bemutatására is. Eközben óhatatlanul kitekintést kellett adnom az egyéb egyházzenei reformtörekvésekről. A hazai egyházzenei reformmozgalom

főbb célkitűzéseinek és egyes képviselőinek munkásságát tekintve Bogisich Mihály tevékenységét vizsgáltam. Kutatásaim során a magyar ceciliánus mozgalom számos mellékszereplőjének neve is felbukkant (Glatt Ignác, Léh Jakab, Hennig Alajos), akik egy majdan megírandó egyházzenei összefoglalás keretében kellő értékelésben részesülhetnek. Törekvéseiket magyar főpapi vezetők állásfoglalásaival szembesítettem. Példákkal bizonyítom, hogy az újítónak mondható korabeli hazai katolikus egyházzene művelői elsősorban Regensburgban képezték magukat.

* * *

A fiatal Kersch életútja a bácsalmási évek után a kalocsai jezsuita gimnáziumban folytatódott. Itt érettségizett 1872-ben Hennig Alajos tanítványaként. Pályája egy XIX. század második felében élő, értelmiségi hivatást választó polgár tipikus körülményeit tükrözi. Gimnáziumi évei után a pesti egyetemre kerül, ahol tanári képesítést szerez mennyiségtan és természettan tantárgyakból, de tanulmányai alatt a papi szeminárium orgonista állását is betölti. Egyetemi évei alatt ismerkedik meg Liszt Ferencel és rövid ideig tanítványa lesz, bár ezt a tanítványi kapcsolatot a Liszt szakirodalom nem tartja számon.

Tanári diplomájának megszerzése után Nagybecskerekre nevezik ki a piarista gimnázium egyik helyettes világi tanárának, itt tanít 1880-ig. Katonai szolgálata alatt szerzett tüdőbetegsége miatt felmentik állásából és azt követően zongoraművészként tevékenykedik. Már Nagybecskereken figyelmet keltett zenei tehetségével, szervezőképességével, munkabíráásával és önzetlenségével is. Itt kéri fel először a helyi dalárda vezetésére. A korabeli sajtó tanúsága szerint rendkívül sikeres koncertekkel gazdagította a város zenei életét.

Az írásos dokumentumok szerint Kersch olyan zenei álláshoz szeretett volna jutni, amely egyrészt tisztességes megélhetést biztosít maga és családja számára, másrészt szabad teret enged konkrét terveinek, művekben is testet öltő ambícióinak. 1886-tól a nagyváradai székesegyház orgonista, később karnagy állását foglalta el Schlauch

Lőrinc püspök támogottjaként. Nagyváradon már kifejezetten egyházzenei működésként, keze alatt az addig siralmas állapotban lévő székesegyházi énekkar művészi színvonalú együttessé válik. A papnevelde énektanári állását is elnyeri, és a férfi tanítóképzésben is oktat. A városi zenei életben elsősorban zongoristaként működött. Ekkor rövid ideig a gyermek Bartók Bélát is tanította. Nagyváradon példát adó tevékenységének ösztönző hatására kezdődött meg a városi zeneiskolai oktatás is.

1897-ben megpályázza és elnyeri az esztergomi székesegyház karnagy állását, és ebben a feladatkörben zenei pályájának kiteljesedésére nyílt alkalma. Odaérkezését követően a székesegyház ének- és zenekarára vonatkozó reformtervet készít, újjászervezi a kórust és a liturgikus zene megújulását szorgalmazza. Minden énekkari tagra kötelező érvényű szolgálati szabályzatot állít össze, részt vesz az első magyarországi katolikus egyházzenei kongresszus előkészítésében, és tevékeny részt vállal az OMCE létrejöttében. Bogisichsal együtt a Nagy Szent Gergely pápa halálának 1300. évfordulójára rendezett római ünnepségen résztvevő magyar küldöttség vezetője. Elvállalja a papi szeminárium és a tanítóképző énektanári állását, megszervezi az ingyenes énekiskola felállítását. Reformjainak elindításában és megvalósításában öccse, Kersch Mihály és Bogisich Mihály egyházzenei, az OMCE elnöke támogatta. A X. Pius-féle reformokat megelőzően Kersch sikeresen vezette be az egyházzenei gyakorlatban azokat a korszerű változtatásokat, melyeket később a pápai motu proprio is kívánatosnak ítélt. A korabeli egyházzenei szaklapokban (*Katholikus Egyházi Zeneközlöny*) rendszeresen publikált, és a kántorok számára póttanfolyamokat szervezett.

A dolgozat központi részének tárgya Kersch Ferenc zenei életművének részletes bemutatása, a szerző alkotói periódusainak, és a legjellemzőbbnek vélt művészi sajátosságoknak ismertetése. Részletesen elemzem és összehasonlítom a különböző

műfaj-kategóriákba sorolható alkotásokat. A sokoldalú zenei pálya egyes alkotásait összehasonlító táblázatokban szemléltettem.

IV. Művészi pályájának szakaszai, azok jellemzői, műveinek műfaji csoportosítása

Pályakezdő éveiben Kersch Ferenc világi műveket, jobbára népszínműveket, zongoradarabokat komponált. Egyházzenei állásainak betöltését követően már szinte kizárólag egyházi műveket alkotott.

A zeneszerző életművében három alkotói korszak különböztethető meg:

1. a Nagybecskerektől a Nagyváradig tartó évtized kompozíciói (1876 – 1886),
2. a nagyváradi tevékenységhez kapcsolódó művek (1887 – 1896),
3. és az esztergomi évek alkotásai (1897 – 1910).

Az első alkotói korszakot leginkább a késő romantikus stílusjegyek jellemzik, a másodikban Liszt Ferenc stílári hatása kerül előtérbe, míg a harmadikban a cecíliánus mozgalom által ismét életre keltett neoreneszánsz szellemű Palestrina-stílus hatása érzékelhető.

Műveinek jelentős része kéziratban maradt fenn, gyakran datálás nélkül. A kották többségét a budapesti Szent István Bazilika kottatárában fedeztük fel. Feltehetően Kersch esztergomi tanítványa, Harmat Artúr vitte át egykori tanárának kottáit az esztergomi bazilikából saját működési helyére, a Szent István Bazilikába.

A kutatások nyomán felszínre került kompozíciók megoszlása műfajok szerint a következő:

Misék (16)

Requiemek (4)

Offertorium, Introitus, Graduale (77 többszólamú kompozíció motetta műfajban)

Zsolozsma (4 teljes többszólamú zsolozsma)

Te Deum (2)

Litánia (1 többszólamú)

Passióturbák (2)

Népelemek többszólamú feldolgozásai (19)

Egyéb többszólamú egyházi mű (3)

Sursum Corda! című kántorkönyv

V. Miséinek részletes elemzése

Kersch Ferenc miséiből 16-ot sikerült felkutatnom – míg a lexikonok többsége 17 misekompozíciót tart számon. Előadói apparátus szempontjából a művek következőképpen csoportosíthatóak: 6 mise nagyzenekarra és vegyeskarra, 3 vegyeskarra és orgonára, 3 a cappella mise vegyeskarra, 1 férfikari a cappella mű, 1 nőikari a cappella mise (melyet valószínűleg orgonával és vonószekari kísérettel tervezett előadni a szerző). Továbbá ismeretes 1 nőikari vagy férfikari kétszólamú mise orgonakísérettel, valamint 1 egyszólamú mise orgonakísérettel saját dallamra, és több egyszólamú mise, mely gregorián dallamra készült, orgonakísérettel. Ez utóbbiakból Kersch *Sursum Corda!* című kántorkönyvében hármat publikált. A felkutatott szerzői kéziratok között egy zenei vázlatkönyv is fennmaradt („*Mutatvány 9 ily miséből*”), amely olyan gregorián miséket tartalmaz, melyekhez Kersch csak orgonakíséretet komponált. Megítélésünk szerint 10 kézirat Kersch szerzői kéziratának tekinthető, egy kiadvány pedig a regensburgi Coppenrath cégnél jelent meg 1910-ben (*Missa in honorem S. Ambrosii*).

Kersch miséiben mind a hat ordinárium tételt feldolgozza, a hosszabb tételeket, mint *Gloria* és *Credo* a korai művekben szövegükben megrövidíti. A tételek szerkezeti felépítése a három alkotói korszakban nem sokat változott.

VI. Egyéb zenei és zeneelméleti munkái

Kersch nyomtatásban is megjelent motettás gyűjteményei közül két jelentős kiadvány ismeretes: a *Concentus Sacri* és a *X Offertoria*. Az előbbi a nagyváradi,

utóbbi az esztergomi években készült. Előbbiben Liszt hatása érvényesül, utóbbiban Palestrina példájához tér vissza. Ifjúkori világi művei a korabeli hangszeres és vokális műfajokhoz tartoztak (zongoradarabok, népszínművek, *Ünnepi nyitány*, dalok).

Kersch munkássága a saját korában leginkább *Sursum Corda!* című kántorkönyve alapján vált ismertté. S minthogy még a X. Pius-féle reformok előtt íródott, igen hamar elavult, mivel a Medicaea-féle kiadás gregorián dallamait dolgozta fel - nem pedig a solesmes-i mozgalom által újra felfedezett hiteles gregorián dallamokat. Mindezek ellenére rendkívül hasznos ismeretekkel gazdagította a korabeli kántoroknak szóló irodalmat. Zeneelméleti munkái közül az *Összhangzattan* című kötete nyomtatásban is megjelent, ebben külön fejezetet szentel az egyházi népénekek dallamainak modális harmóniákkal való feldolgozására.

VII. Zenével kapcsolatos tevékenységének egyéb területei: karnagyi, pedagógiai, egyházzenei szemlélete

Kersch Ferenc sokrétű zenei tevékenységét összegezve – a korabeli kritikák ismeretében – megállapítható, hogy a kortársak és tanítványai (elsősorban Harmat Artúr) kiemelkedő jelentőségű pedagógusként és zenészként értékelték. Karnagyként évtizedeken át a magyar és egyetemes zenetörténet mestereinek alkotásaival formálta korának zenei közízlését, és pedagógiájában valamint alkotásaiban kiemelt jelentőséget tulajdonított a gregorián énekeknek. A szaklapokban megjelent tudományos alaposságú egyházzenei írásai, kritikái, igényes műsorai mind azt mutatják, hogy Magyarországon kora egyházzenejének újító, haladó szellemű képviselője volt.

VIII. Művészi pályájának összefoglaló értékelése

Zenei tevékenységét alkotói és előadói téren egyaránt kora új szellemi áramlataira való nyitottsága befolyásolta. Életének eseménytörténetében – mint a

szellemi egzisztenciát teremteni óhajtó kortárs értelmiségnél – fontos szerepet játszott az őt pártoló legfelsőbb papi réteg támogatása. Sajnálatos azonban, hogy a Kersch számára kiemelt fontosságú ügyben, a valódi egyházzene helyreállításának kérdésében, az utóbbiak támogatására nem számíthatott kellő mértékben.

Szerzeményei a korai művek utóromantikus stílusa után Liszt hatását tükrözik. Ebben a stíluskorszakában főként a harmóniai gondolkodás megújítását tekintve múlta felül a korabeli egyházi zeneszerzők törekvéseit. A későbbiekben pedig a neoreneszánsz stílust követő egyházzenei műveivel – elsősorban a liturgiában való történeti szerepüknek és funkciójuknak köszönhetően – újította meg a korabeli egyházzenét. Ezen a téren Palestrina példájához tért vissza, természetesen oly módon, hogy egyidejűleg saját személyes stílusát is érvényesítette.

A magyarországi egyházi zene megújítása érdekében kifejtett kezdeményező szerepe a zenei gyakorlat és elmélet szintézisében érvényesült (pl. kántortanfolyamok, ingyenes énekesiskola felállítása). Ezirányú tevékenységét írásaival is alátámasztotta: zeneelméleti tankönyveivel az egyházzene művelésének igényes és újszellemű jövőjét szolgálta.

Műveinek külföldi elismertségéről tanúskodik az a tény is, hogy kompozícióinak kiadását a regensburgi Coppenrath könyvkiadó vállalta el, azonban folytatólagos megvalósulását Kersch váratlan halála megghiúsította. Levelezésben állt a regensburgi reformmozgalom kiemelkedő alakjaival.

Rövid, küzdelmekkel teli élete, a liturgikus zene terén vállalt emberi és művészi törekvései, nemcsak saját korában, hanem az utókor részéről is figyelmet érdemelnek. Disszertációm első kísérletnek szántam a magyar egyháztörténet egyik máig kidolgozatlan fejezetéhez, Kersch Ferenc munkásságának primér források alapján végzett, monografikus feldolgozásához. Elvégzett kutatásaim eredményeként – az első szerzői műjegyzék összeállítása alapján – megállapítható, hogy Kersch

egyházzenei munkássága – a kompozíciók és előadóművészi pálya tükrében – meghatározó szerepet játszott a XX. század elején megvalósult magyar egyházzenei reformok történetében.

IX. Az értekezés tárgykörében megjelent publikáció, előadás:

Köncse Kriszta: „X. Pius pápa motu propriojának korabeli hatása a magyar egyházzenei motu proprio-jának 100 éves évfordulóján, Budapest, 2003. december. MTA–TKI – Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Egyházzenei Kutatócsoport és a Magyar Egyházzenei Társaság, Budapest, 2006. 295-302.

Köncse Kriszta: „Adalékok Kersch Ferenc: Sursum Corda! című kántorkönyvéhez.” Előadás a Szent István Társulat *Népezenekönyveink szövegei és dallamai* címmel megtartott tudományos ülészek előadássorozatában, 2005-ben.